

Veress Pál: Kalapács, könyv, muzsika

Az utóbbi időben egyre több alkotással gyarapodik az erdélyi emlékirat-irodalom. E valóságos memoárkultuszt aligha magyarázhatnánk a műfaj évszázadokra visszamenő hagyományával. Oly sok fecsegő, magamutogató, nagy találkozásokkal és ismeretsegekkel kacérkodó visszaemlékezés helyett az erdélyiek emlékirat-sorozata éppen szerénysége és célszerűsége miatt érdemel figyelmet. Az írókon kívül íráshoz értő, de nem irodalmár emberek ragadnak tollat, hogy elmondják: innen indultam s ide jutottam. Az öt-hat évtizedet is magukba foglaló pályáívek aztán izgalmas kor- és művelődéstörténeti dokumentumokká kerekednek. A Veress Pál könyvét bevezető Balogh Edgár például így foglalja össze az emlékiratok jelentőségét: „Romániai magyar létünk első félszázadának haladó tapasztalatait adjuk tovább az új nemzedéknek, hogy tudja: nem a semmiből indul, hanem felgyülemlett értékeket fejleszthet tovább.” Nem egyedülálló jelenség hát a *Kalapács, könyv, muzsika*, leginkább Kovács István *Vasvirágával* tartja a rokonságot. Egyikőjük se író, s írásuk se tekinthető irodalmi alkotásnak. Mindkettőjük útja a munkásmozgalomhoz vezet, bár merőben más társadalmi osztályból indulnak. Kovács István a székely falu világát cseréli föl egy egészében ismeretlen, idegen környezetre. Veress Pálnak „csak” a polgári-kispolgári családból, a „nyárszolgárai életfelfogás béklyóiból” kell kitörni, s az osztály, melyhez szegődik, korábban sem ismeretlen előtte.

Veress Pál életének, sorsának alakulását húszéves koráig követhetjük figyelemmel. Szerzőnk természetszerűleg fordít nagy gondot a család s a gyermekkor bemutatására. Az elvont-humanista etikára épülő patriarchális-kisiparosi miliőt érneivel és hibáival együtt ismerjük meg. Veress Pál nem úgy tagadja meg a régít, hogy azt szőröstül-bőröstül elveti. Inkább megőrzi belőle mindazt, ami jó, ami értékes. 48-as érzelmű nagyapjától, s Habsburg-ellenes tanáraitól a nagyenyedi diák-hagyományokig a megtartásra, megőrzésre érdemes értékek sorozatát találja. A deklasszálódás folyamata azonban elkezdődött, s a régi értékek már csak új környezetben létezhetnek. Az egykori őrző, védő családi közösség fokozatosan fölbomlik, s a háború okozta nyomor, valamint a szülők korai halála miatti otthontalanság csak meggyorsítja a kamaszodó Veress Pál formálódását. Veress nem a tankönyvekből tanulja meg a kapitalizmus lényegét! Inaséveinek leírása élő, mindennél többet mondó és magyarázó illusztráció a sokszor elhangzó mondatokhoz.

A kötet olvasásakor már az első lapok után tiszteletet ébreszt bennünk a szerző őszintesége és objektivitása. „Amikor hozzáfogtam gyermekkorom fontosabb eseményeinek és életem, jellemem alakulásának leírásához, elhatároztam, hogy semmit el nem tagadok, semmit nem próbálok szépítgetni egykori csínytevéseimből.” A körülmények s a belső kényszer hatására hogyan szilárdul meg a jellem? Hogyan alakul ki a magán- és közéletet egyeztetni tudó „munkásmozgalmi személyiség”? Az ön-életírás erre is választ ad, hiszen a szerző politikai-morális fejlődését nem szigeteli el teljes emberi fejlődésétől. Vagyis — Balogh Edgár értelmezését idézve — Veress Pál: „...életének egészére emlékezik, nem szigetelve ki a mindennapok teljességéből a csak mozgalmat, hanem a társasösszefüggések összképébe helyezve mindazt, ami az ő korában a társadalmi és politikai rokonszenvet embertől emberig, családi-lag, baráti körben és a közéletben egyaránt kiváltotta.” A föloldhatatlannak tűnő konfliktus személyiségstabilizáló aszkézis nélkül szünteti meg önmagát. Nyoma sincs annak a ridegségnek, sokszor embertelennek látszó keménységnek, melyet például Déry Tibor *A befejezetlen mondat* néhány hősében jelenít meg. Veress Pál könyve egy tévhit cáfolata, s a középpontba állított jellem révén példa is egyúttal. Hiszen hősünk jellembeli fejlődése olyan vezetőegyniséget ígér, aki státuszszimbólumok helyett tehetségével, rátermettségével teremt tekintélyt, s nem elégszik meg a bürokrácia útvesztőiben való eligazodással: messzebbre tekint. Teheti, mert művelt ember. Veress Pál már fiatalon fölismeri, hogy a tömeget nem lehet — szórakozás, kikap-

csolódás címén — színvonal alatti fércművekkel traktálni. Megemelni a mércét, s olyan kultúrát teremteni, mely tömegekhez szól, s megértésre talál. A cím hármassága (*Kalapács, könyv, muzsika*) is ezt a szándékot jelzi.

Hibáznánk, ha Veress Pál írásáról szabályos irodalomkritikát akarnánk írni. A kritikus azonban nem fér a bőrében, s fölteszi a most és itt talán tudálékosnak tűnő kérdést: Hogyan ír Veress Pál? Ott, ahol pontos, világos fogalmazás és tárgyilagos hang figyelhető meg, nem emelhetünk különösebb kifogást. S ez a kötet jelentős részére érvényes. Amikor viszont a szerző elfelejti, hogy nem író, s nem irodalmi művet ír, menthetetlenül az „irodalmiaskodás” hibájába esik. Jönnek az emlékkönyvbe illő elmélkedések: „Az élet mint óriáskerék forgatja a kis emberi sorsokat.” Jobbik eset, ha humorral toldja meg a közhelyet: „Sokszor a sors két kézzel szórja az emberre az örömet, máskor pedig úgy nyakon vágja, hogy megindul az orra vére...” Külön kell szólnunk a kötet remek portréiról. Berde Mária, Áprily Lajos, Barcsay Jenő és a többiek csak néhány pillanatra bukknak föl, jellemük-ből, egyéniségükből mégis belénk vésődik egy-két fontos vonás. Ugyanilyen pontos és hiteles képet kapunk a korabeli marosvásárhelyi munkásmozgalom neves és névtelen alakjairól. Veress Pál az ő nevükben is beszél. (*Kriterion*, 1972.)

OLASZ SÁNDOR

Banner Zoltán: Csillagfaragók

Különös könyv, szép könyv ez a Banner Zoltán-i könyv. Expresszív varázsával, a múltat és a jelen pillanatát üdén ötvöző módszerével, képgazdag stílusával talán a magas szintű irodalmi-szociológiai riporthoz áll a legközelebb. Leltároz, elemez, vitatkozik, kutat, népszerűsít, s egyértelműen elfogult (pártos!) tárgyával — a népi művészettel. Történeti, szociológiai és esztétikai síkon egyszerre, egyidőben vizsgálódik, közben — vitatható — hipotéziseket állít fel, s ezekhez keres bizonyítékanyagot. Nemesgyeser mások hitvallásában, vallomásában (lásd Banner Zoltán könyvbe épített interjút dr. Kós Károllyal, Szervátiusz Jenővel, Vida Gézával, Bandi Dezsővel!).

Íme, a banneri „Nagy Hipotézis” vonulata:

A bevezető részben (Ütipogácsa): „A városok építészeti dzsungeljébe és a termelési programok rendszerébe épült emberben ugyanannak az egyedüllétnek az érzése jelentkezik, ami a primitív művészet és kézművesség csodálatos közösségi alkotásaiban öltött testet. Talán egy hasonlóan egyetemes emberi kultúra hajnalán állunk?...”

A „Fecit: Szablya Péter” című részben a mai erdélyi népművészet egyik gyökerét az erdélyi középkori „magas művészet”-ből eredezteti, amely a „naiv mesterek művészete volt Erdélyben”. Az innen származó gyökerek nőttek aztán nagyra — Banner szerint — Brăncuși és Nagy István művészetét, illetve a jelen (a XX. század) viszonyai között ez ad bátorítást a „naiv művészetnek”, különös tekintettel arra „hogy a művészi alakítás... a képi önkifejezés vágya, ösztöne sokkal több emberben él, mint amennyit a különböző társadalmak iskola-, illetve intézményhálózata elbír, s amennyit a társadalom foglalkoztatni, illetve eltartani képes”. Vagyis van hagyomány, van belső kényszer (alkotási-önkifejezési vágy), és megvannak az alkotást, mint cselekvést objektíve kiváltó társadalmi körülmények.

A továbbiakban aztán Banner Zoltán megkísérli elhatárolni egymástól az „amatőr-”, a „naiv-”, a „naivból az egyetemes képzőművészet számára is jelentős” és a